

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2023]

Emre KUNDAKÇI

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
kundakciemre@gmail.com

Semra AKGÜL

Arş. Gör. Dr., Bursa Uludağ
Üniversitesi
semraakgul@uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6267-6837>
<https://orcid.org/0000-0003-0471-3772>

Bâbürnâme'de Oğuzca Ses ve Şekil Özellikleri

*Oghuz Dialect's Phonetic and Morphological
Characteristic in Baburnama*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.06.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 01.08.2023

Yayım Tarihi/Published: 30.08.2023

Atıf/Citation

Kundakçı, E. & Akgül, S. (2023). Bâbürnâme'de Oğuzca Ses ve Şekil Özellikleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1085-1102. <https://doi.org/10.34083/akaded.1315419>

Kundakçı, E. & Akgül, S. (2023). Oghuz Dialect's Phonetic and Morphological Characteristic in Baburnama. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), 1085-1102. <https://doi.org/10.34083/akaded.1315419>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu çalışma [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Öz

VI. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde varlık gösteren Oğuzların konuştukları lehçenin yazı dili hâlini alması XI. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Doğu Türkçesi ise Karahanlı Dönemi'nden sonra siyasi birliğin kayboluşuyla ortak yazı dilinden ayrılarak gelişen yazı dillerinden biridir. Bu yazı dili, "Nevâ'i tili" hüviyetiyle uzun bir süre Doğu Türklük coğrafyasını birleştirmiş ve kendini korumuştur. Bâbürnâme, Büyük Bâbür İmparatorluğu'nun kurucusu Bâbür Şah (1431-1530) tarafından kaleme alınmış hatırat türünde bir dil yadigâridir. Doğu Türkçesinin klasik devrinin nesir alanına ait olan bu eserde Bâbür; mücadelelerini, kayıplarını, yaşadığı ihanetleri, hayal kırıklıklarını samimi ve açık bir dille aktarmıştır.

Bu çalışmada Bâbürnâme'nin Haydarâbâd nüshası dikkate alınmıştır. Ortak bir yazı dilinden inkişaf eden Oğuzca ve Doğu Türkçesi, gelişimlerini farklı şekillerde devam ettirmiş olsalar da birbirleri üzerinde ortak bir geçmişin getirdiği karşılıklı etkilere sahiptir. Bu çalışmada, literatürde araştırmacılar tarafından Oğuzca belirti olarak değerlendirilen ses ve şekil özelliklerinin Bâbürnâme'deki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

İnceleme neticesinde, araştırmacılar tarafından Oğuzca belirti olarak değerlendirilen özelliklerin Babürnâme'de, klasik dönem Doğu Türkçesi metinlerinin geneline kıyasla azımsanmayacak miktarda olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedenlerinden ilki, her ne kadar Babürnâme'nin yazıldığı dönem ve coğrafya Oğuz tesirinden uzak olsa da Babür'ün hatıratında türe uygun olarak doğal ve içten bir dil kullanmasıdır. Diğeri ise hatıratı bahsi geçen Oğuz kökenli kimselerin dil özelliklerinin metne aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Bâbürnâme, Doğu Türkçesi, Oğuzca, ses bilgisi, şekil bilgisi

Abstract

The dialect spoken by the Oghuz, who have been present on the historical stage since the 6th century, began to take the form of a written language from the 11th century onwards. Eastern Turkish, on the other hand, is one of the written languages that developed separately from the common written language after the loss of political unity during the Karakhanid Period. This written language, known as "Nevâ'i tili", united Eastern Turkish for a long time and preserved itself. The Baburnama is a memoir written by Babur Shah (1431-1530), the founder of the Mughal Empire. In this memoir which belongs classic era of Eastern Turkish, Babur Shah candidly and openly recounts his struggles, losses, betrayals, and disappointments

This article focuses on the Hyderabad manuscript of the Baburnama. Although Oghuz and Eastern Turkish, which developed from a common written language, have continued their development in different ways, they have had mutual influences on each other. In this article, the presence of phonetic and morphological features that researchers consider as Oghuz features in the Baburnama is tried to be determined.

As a result of the analysis, it has been determined that the features evaluated as Oghuz characteristics by the researchers are found in Baburnama in a considerable amount

compared to the classical period Eastern Turkish texts in general. One reason for this is that although the period and geography in which the Baburnama was written were distant from Oghuz's influence, Babur used a natural and sincere language appropriate to the genre in his memoir. Another reason is that he conveyed the language features of Oghuz-origin people mentioned in his memoir.

Keywords: Baburnama, Eastern Turkish, morphology, Oghuz, phonetic

Giriş

Oğuzlar, VI. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde varlık göstermelerine rağmen bağımsız bir siyasi oluşum kuramadıkları için konuştukları lehçenin yazı dili hâlini alması daha sonraki yüzyıllara kalmıştır. Türk dili tarihinin Eski Türkçe olarak adlandırılan ve VI-XI. yüzyıllarını kapsayan devresinde Oğuzlar, sosyal varlıklarını sırasıyla Köktürk (552-745), Uygur (745-840), Karahanlı (912-1212) devletleri bünyesinde sürdürmüştür. Oğuzların siyasi açıdan bağımsız bir devlete sahip olmamaları, konuştukları Türk lehçesinin de yazı dili olma sürecini olumsuz etkilemiş ve Oğuzcanın varlığı ancak XI. yüzyıldan itibaren yazılı eserler üzerinden tespit edilebilmiştir. Oğuzcanın yazı dili olarak varlık göstermesi Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerine rastlar. Resmî dil olarak Farsçanın tercih edildiği Anadolu Selçuklu Devleti'nde, Oğuzca ile genellikle halka hitap eden, basit bir anlatım inşa edilmiş ve dinî içerikli eserler yazılmıştır. Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp Anadolu'da birçok beyliğin kendi iktidarına sahip olduğu Anadolu Beylikleri Devri'nde Oğuzca ile kaleme alınan eserler sayısal olarak artış gösterip içerik olarak çeşitlenmiş; gerek telif gerek tercüme birçok eser kaleme alınmıştır (Korkmaz, 2010, s. 28). XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Anadolu'da varlığını, araştırmacıların çoğu tarafından Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan karakteristikle sürdüren Oğuzca, bu coğrafyadaki dil ve kültür faaliyetlerindeki artış ile yerini Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan dil devresine bırakmıştır. Özellikle Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler ve terkip yöntemleriyle Oğuzca yeniden şekillenmiş, XVI. yüzyıl itibarıyla bir imparatorluk dili vasfı kazanarak varlığını devam ettirmiştir.

Oğuzcanın XI. ve XIX. yüzyıllardaki gösterdiği bu gelişime karşılık Doğu'da, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi temelinde kurulan başka bir yazı dili, Doğu Türkçesi inkişaf etmeye başlamıştır. Bu yazı dili, XV. yüzyıla gelindiğinde artık tüm Doğu coğrafyasının kullandığı ortak Türk yazı dili olmuştur. Öyle ki bu yazı dili, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Hazar Denizi'nin doğusunda kalan Türklerin edebiyat, bilim ve diplomasi dili vasfına sahip olagelmıştır. Doğu Türkçesi, Eckmann'a göre İslami Orta Asya Türkçesinin (Doğu Orta Türkçesi) üçüncü safhasıdır ve Harezmi Türkçesinin devamı olarak ortaya çıkmıştır (Eckmann, 2014, s. 74). Eckmann, Türkçenin Doğu kolunun tarihi basamağı olan bu lehçeyi Samoyloviç'in Çağatayca tasnifinden yola çıkarak üç devreye (Erken veya Nevâ'i öncesi; Klasik Çağatayca ve

Klasik sonrası) ayırır ve XV. yüzyıldan Klasik Çağatayca devrine gelinceye kadar, yeni bir yazı dili olarak Doğu Türkçesiyle yazılan eserlerde Eski Türkçeye dayanan özelliklerin de görüldüğünü dile getirir (Eckmann, 2014, s. 74-83). Doğu Türkçesi, devrin siyasi gücü Timur İmparatorluğu'nun kültür ve medeniyet alanındaki gerçekleştirdiği büyük ilerlemelerin ışığı altında Semerkant, Herat, Merv, Belh gibi kültür şehirlerinde değerli eserlerin yazıldığı bir dil hâlini almıştır (Üstüner, 2012, s. 218). Başta Nevâî olmak üzere Hüseyin Baykara, Şeybani Han, Kâmran Mirza, Muhammed Salih, Ubeydî, Bayram Han ve Bâbü Şah ile kıymetli dil yadigârları veren Doğu Türkçesi, Eckmann'ın Klasik Çağatayca olarak nitelendirdiği devreye ulaşmıştır.

Bâbürnâme

Doğu Türkçesinin klasik devrinin nesir alanında önemli bir örneği olan Bâbürnâme, Büyük Bâbü İmparatorluğu'nun kurucusu Bâbü Şah (1431-1530) tarafından XVI. yüzyılda Doğu Türkçesi ile kaleme alınmış, hatırat türünde bir dil yadigârıdır. Bâbü'nün hatıratını yazdığı tarihlerde, edebî sahada büyük klasikler vermiş Doğu Türkçesi hem devlet dili hem edebî dil olarak varlığını geniş bir coğrafyada kuvvetli bir şekilde sürdürmekteydi. Bâbü, hatıratında yalnızca tarihî ve siyasi olaylara değil, aynı zamanda dönemin önemli şahsiyetlerine, ikili ilişkilere, gezip gördüğü yerlere, bu yerlerin bitki ve hayvanlarına, buralarda yaşayan halkın genel hatlarıyla hâl ve tavırlarına da yer vermiştir. Dolayısıyla *Bâbürnâme*, Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış önemli bir dil yadigârı olmakla birlikte tarih, coğrafya, botanik, zooloji, sosyoloji gibi birçok farklı disiplin için de önemli bir veri kaynağıdır. *Bâbürnâme*; at sırtında, çatışmalar hattında geçen bir ömre rağmen okumaktan, yazmaktan keyif alan eğitimli bir hükümdarın kaleminden çıkmıştır.

Soyu baba tarafından Timur'a, anne tarafından Cengiz Han'a dayanan Bâbü, babasının apansız ölümü üzerine henüz on iki yaşında tahta çıkmış ve uzunca bir süre siyasi çekişmelerin, ihanetlerin, savaşların ortasında oradan oraya sürüklenmiştir. Bu uzun ve zorlu yıllar boyunca Bâbü'nün en kuvvetli arzusu, ata yurdu Semerkant'a yeniden hâkim olmaktır. Şiddetli mücadeleler sonunda Bâbü, Semerkant'ın hâkimiyetini ele geçirmiş ancak uzun süren kuşatmadan sonra hem şehrin kaynakları tükenmiş hem de Bâbü'nün çevresinde pek kimse kalmamıştır. Yüz gün gibi kısa bir süre sonra Semerkant tahtını Sultan Ali Mirza'ya bırakan Bâbü, Endican'a doğru yola çıkmak zorunda kalmıştır. Tüm uğraşlarına rağmen ne Semerkant'ı ne Endican'ı yeniden alabilen Bâbü, Hocend'e çekilmiştir. Bir süre sonra, 1501 yılında bir gece baskınıyla Semerkant'ı ikinci kez ele geçiren Bâbü'nün bu hâkimiyeti ilkinden de kısa sürmüş ve 1501 yılının Mayıs ayında şehri Şeybanî Han'a bırakarak kendi deyimiyle birkaç *içki* "yakın" adamıyla dağdan dağa, vilayetten vilayete amaçsızca dolaşmıştır. Galibiyetleri kadar mağlubiyetlerini de samimi ve açık bir dille aktaran Bâbü; kayıplarına, yaşadığı ihanetlere, hayal kırıklıklarına da hatıratında yer vermiştir.

Ortak bir yazı dilinden inkişaf eden Oğuzca ve Çağatayca gelişimlerini farklı şekillerde devam ettirmiş olsalar da birbirleri üzerinde ortak bir geçmişin getirdiği karşılıklı etkilere sahiptir. Bu makalede, *Bâbürnâme*'nin ses ve şekil özelliklerinde görülen Oğuzca etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Örnek cümlelerde Akgül'ün (2020) "*Bâbürnâme'nin Haydarâbâd Nüshasının Transkripsiyonu ve Söz Dizimi İncelemesi*" adlı doktora tezinde yer alan metinden faydalanılmıştır. Araştırmacının okuma tercihlerine bağlı hususların yer aldığı cümleler el yazmasıyla karşılaştırılıp yeniden değerlendirilerek aktarılmış, araştırmacının noktalama tercihleri de yeniden değerlendirilmiştir. Örnek cümlelerin sonlarında yer alan bilgi, Haydarâbâd nüshasındaki varak numarasını göstermektedir.

Tespit Edilen Oğuzca Ses ve Şekil Özellikleri

1. Ses Bilgisi

1.1. Eski Türkçeyi izleyen devirlerde tespit edilen ses özelliklerini değerlendiren Z. Korkmaz, V. Thomsen'in Yenisey Yazıtları neşrinde özel bir işaretle e ile i arası bir sesi belirtmesi ve A. von Gabain'in Brahmi metinlerinde özel bir imla şekliyle e ile i arasındaki kapalı ünlünün varlığına işaret etmesine dayanarak bu kapalı e sesini Oğuzca belirti olarak kabul etmenin yanlış olmayacağı kanısındadır (1974, s. 20-21). Korkmaz'dan sonra pek çok araştırmacı Oğuzca dışı Türk lehçeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında Korkmaz'ın bu görüşüne ve bu görüşe dayanan başka çalışmalara atıfla bu bilgiyi tekrarlar (Aktan, 2012, s. 4; Arslan, 2019, s. 1020; Gülsevin, 1998, s. 1-2; Gülsevin-Boz, 2004, s. 33). Karaağaç'ın (1997, s. XXXIV) da belirttiği üzere e>i değişimi Doğu Türkçesinin en büyük ses değişikliğidir. Aziz Merhan ve Emel Tekin'in (2016, s. 3) çalışmasında ise bu değişim sürecinin göstergesi olan kapalı e'nin Doğu Türkçesinin karakteristik bir özelliği olduğu Eckmann (1958, s. 121), Canpolat (2002, s. 771) ve Argunşah'a (2013, s. 21-26) dayanarak dile getirilmektedir.

- Tünd **yëlleri** bar **dërler** kim bir **nëçe** derviř bu bâdiyede tünd **yëlge** yoluqub birbirni tapa almay, "Ĥây derviř ĥâ derviř" **dëy dëy** tamâm helâk bolurlar. (4b)
- Kâlin **çërig** bile **këlse bëgler mëni** ve vilâyetni tapşurgularıdır. (16a)
- **Ëligdin këtken** mülkni yana Teñri **bërdi**. (85a)

1.2. Kelime başında /t-/>/d-/ değişimi Oğuzcanın karakteristik bir özelliğidir (Gülsevin, 2016, s. 273). Kaşgârlı da lehçelerin farklılıklarını özetlediği kısımda şu sözlere yer verir: "*Kelimelerdeki bütün te'ler Oğuzlar ve onlara uyanlarda de'ye döner. Örnek: 'Deve' için kullanılan tewe'ye onlar deve ismini verirler. 'Delik' için kullanılan ü.t'e onlar ü.d derler*" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 12). Bâbürnâme'de dë-"söylemek" krş. < ET tē- (EDPT: 433); diz "diz" krş < ET tiz (EDPT: 570); deriñ "derin" krş. < ET teriñ (EDPT: 551); dëk "gibi" krş. < ET teg (EDPT: 475); dağı "dahi" krş. < ET takı (EDPT: 466) kelimelerinde bu değişim görülmektedir.

- Bu nêçe yıl kim mēniñ qaşım̄da ēdi, hiç andaq işi zāhir bolmadı kim **dēse** bolğay. (14b)
- Bēş altı künden soñ tağ u tüz ve **diz** u kurgan maña rücū' kılğandın Tenbel ve tevābī'ı bedil u bī-pāy bolup çerigi ve ēli üçer törter tağka ve tüzge qaça kiriştiler. (105b)
- **Deriñleride** bir fevc kim bar elbette bir nêçe fīl hemrāhdur. (275a)
- Şenbe küni evvelkı küni şafrā-i sūhte **dēk** qara qara nēmeler def' boldı. (306b)
- Mēn **dağı** Bedihe'de bir rubā'ī aytıp bitip yiberdim. (296a)

1.3. Sert ünsüzle biten kök veya gövdeye gelen ve başında t- barındıran eklerde d'li şekillerin tercih edilmesi Oğuzcanın tesiri olarak değerlendirilebilir (Ercilasun, 2008, s. 455). Bâbürnâme'de bu tercih belirli bir standart olmaksızın yapılmaktadır. Metinde d'nin tercih edildiği bazı örnekler şunlardır:

- Vilâdet ve nesebi **sēkiz yüz altmışda** Semerqand'da ēdi. (6b)
- Zārūret bolup bu **yurtdın** köçüp Özket üstige barıldı. (40b)
- Taşnı andaq kılarlar kim uşbu **ēşikdin** özge hiç yerdin balıg kirip çıqa almas. (143b)
- Bibi Māhrūy'ğa yēterdin burunraq **erkdin** uluğ ot çıktı. (198a)
- Özüm kāriziniñ arqasında bir **postda** olturdum. (247a)
- Bu **cihetdin** bazı içkilerni ve çehrelerni dervāzede qoyıldı kim gümānlıq kişini ahtarğaylar kim Ğāzī Ğān mağlağa kılıp çıkmağay. (259a)
- İki kiçikrek şāhı bar, boğzıda bir **karışdın** uzunraq tüki bardur. (276a)
- Her yıl buğu dēk bu hem muñuz salur. **Yügürüşde** zebūnraqdur. Bu **cihetdin** cengeldin çıqmas. (276a)
- Oğlınıñ ruşsatınıñ haber tapkaç oğlu **yētmişdin** burun oq Elver'din çıkıp kēlip Rānā Sangā'ğa Toda'da kēlip qoşıldı. (308a)

1.4. Kelime içinde ve sonunda /-d-/, /-d/>/-y-/, /-y/ değişimi Kaşğarlı'ya göre (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 12) Oğuzca bir özelliktir. Kaşğarlı'nın bu kaydına dayanan Korkmaz'ın (1995, s. 245; 1999, s. 469) çalışmaları alanın ortak kaynaklarıdır. Bu ses değişiminin Eski Türkçedeki Oğuzca unsurlar dairesinde ele alındığı, ortak atfı Korkmaz'ın çalışmaları olan önemli miktarda çalışma bulunmaktadır. Gülsevin (1998, s. 3) ise Halaççada da bu sesin korunmasına dayanarak bu değişimin "Eski Türkçede Oğuzca bir unsur" olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürer. Bâbürnâme'de ayak "ayak, kadeh" krş. < ET adak (EDPT: 45); ayır- "ayırmaq" krş. < ET adır- (EDPT: 66);

bayram "bayram" krş. < ET badram (EDPT: 308); boy "boy/ulus, topluluk" krş. < ET bod (EDPT: 296); kayaş "akraba" krş. < ET kadaş (EDPT: 607); kaygu "kaygı" krş. < ET kadgu (EDPT: 598); key- "giymek" krş. < ET keğ- (EDPT: 700); koy- "koymak" krş. < ET kod- (EDPT: 595); uyu- "uyumak" krş. < ET uğı- (EDPT: 42); yay- "dağıtmak, açmak" krş. < ET yağ- (EDPT: 883) kelimelerinde ve bunlardan türeyen kelimelerde bu değişim görülmektedir.

- Yana biri bu kim ol vilâyet lülîleri iki yıgaçnı **ayaqlarığa** bağlap pā-yi çübīn kılıp yol yürürler. (353a)
- Başı Yār Yaylaq, **ayağı** Buḥārā, bir yıgaç yol yoqtur kim kēnt ve ma'müre bolmağay. (49b)
- Kêlürde anıñ üyiğa tüşüp bir nēçe **ayaq** içildi. (248a)
- Özümidin ilgerirek Özkend nevāḥīsinı çapqalı çapqunçı **ayırduk**. (66b)
- Üç köçdin soñ Pīr Kānū mezārı toğrısındın Sind Deryāsi'dın **ayrılıp** Pīr Kānū mezārığa kēlip tüştü. (151b)
- Moğullarññ yek-cihetliğıdın ğaraž özlerini alardın **ayırmağlıq** ēgendür. (126b)
- Nevrüz ol 'ıydka yavuş kēlip ēdi. Tefāvüt iki kün ēdi. Ol taqrīb bile bu ğazelni aytıp ērdim:

Yeñi ay yār yüzi birle körüp el şād bayramlar / Maña yüz ve qaşındın ayru **bayram** ayıda ğamlar.

Yüzi nevrüzü vaşlı 'ıydını Bābur ğanīmet tut / Ki mundın yaḥşı bolmas bolsa yüz nevrüz **bayramlar** (150a)

- Uluğ közlüg, qoba yüzlüg, orta **boyluğ**, Türkmen çehrelig, melāḥatlıg yigit ēdi. (68b)
- Yana ğolda kim ḥāşşa tabında kim **boy** yigitidür, Türkī lafzıda mücerredni hem **boy** dērler. (209b)
- Şāh Bēgim'ni ve uruq **kayaşnı** hem yēti sēkiz yıl bar ēdi körmeydür ēdim. (56a)
- Meşel bar kim "Ķapudaqını Ķapmasa Ķarığuşa **Ķayğurur**." (73a)
- Êrtesige biz hem baranğar, cavanğar, ğol hirevülñi tertīb kılıp **kēyim keyip** yarağlanılıp yasal yasap tura kötergen yayaqlarñı allımızğa salıp ğanım üstige yürüdük. (69b)
- Tonñı bisyār tar **kēyer** ēdi, andağ kim bağ bağlatırda Ķarnını içige tartıp bağlatır ēdi. (7a)

- Andicân'ğa kélgeç Tembél'niñ inisi Hâlîl ve Cam'î kim bendte édiler, bénddin çıkarıp hil'atlar **kéydürüp** ruşşat bérildi. (74b)
- Āhîr şohbet çıkmay İşkemiş nevāhîside yasatıp cébeler **kéyişip** uruşa yazıp ayrılıp Nāşır Mîrzā, Bedaḥşān sarı tarttı. (156a)
- Kāsım Bég dér kim “Ġanîmnı mundaḡ zebūn kılganda kaçan **ķoyar**? Alur.” (162b)
- Şāh Manşūr'niñ kızını çerigdin mūrāca'at kılgunça Becūr ķurganıda **ķoyuldu**. (221a)
- **Uyġangunça** pişürüp bir kúze çağır ḡāzır kılıptur. (248a)
- Kéçe her vaḡt **uyġanda** geryāl üni kélse müşāḡḡaş boladur kim ķaysı beherdin néçe geri boluptur. (289b)
- Mēni her néçe sa'y kılıp **uyġatsalar**, yana uşol zamān közüm **uyķuġa** barur édi. (157a)
- Ol aḡşam kēmede oķ **uyķulap** seḡerġa yavuķ orduġa kēldük. (229a)
- **Uyķusızlıķ** ve tişneliķdin bisyār teşviş tarttı. (331a)
- Yaġınıñ köpini azını bilmey ġāfil ve **uyķuluġ** él bir yolu oķ birbirge baķmay devrlep kaçā bērdiler. (104b)
- Tōşekhāne çadırını tiktürüp şem' yaķturup meşāķķat bile ot yandurup tañ atķunça **uyuḡlamay** evrāk u eczānıñ ķurutmaķıġa meşġul éduk. (376b)
- Saķirlāḡ ket zîlūcesıġa çırmap ket astıġa ķoyup üstige kilîmlerni **yaytuk**. (376b)
- Mundaḡ ḡaber néçük yaşurun ķalur? Fi'l-ḡāl barı şehr élige bu ḡaber **yayıldı**. (30a)

1.5. Sayı adlarının bazılarında gerçekteşen ikizleşme, Korkmaz (1995, s. 247) tarafından Oġuzca bir özellik olarak değerdendirilir. Öte yandan Eski Türkçede bu sayı adlarının hem tek hem çift ünsüzlü hāli tanıklatılabilir. Bābürnāme'de yēti "yedi" krş. < ET yētti (EDPT: 886), toķuz "dokuz" krş. < ET tokuz (EDPT: 473)¹, otuz "otuz" krş. < ET ottuz (EDPT: 74) şekillerinin yanında yētti, toķķuz, ottuz şekilleri de görülmektedir.

- İsterġaçdın Meydānġaça taḡmīnen altı **yētti** yıġaç yol bolġay. (157b)
- Tārîḡ-i **toķķuz** yüz on altı mēn Kūnduz kēlgende mēniñ ķaşımġa kēlip édi. (173a)

¹ EDPT'de tokuz/tokuz maddesi bulunmadıġı için tokson maddesindeki örnekler gösterilmiştir.

- Hindüstan'dın haber keldi kim Devlet Hân ve Gâzî Hân yegirme **ottuz** miñ çerig yığıp Kelânur'ını aldı. (254a)

1.6. Karahanlı Türkçesinde başlayan ve daha sonrasında Azerbaycan Türkçesinde standartlaşan (Kaymaz, 2002, s. 159) k>ğ değişimi Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilebilir. Bâbürnâme'de uyku ve uyku- kelimelerinde görülmeyen bu değişimin uyukla- "uyukla-" krş. < ET uğıkla- (EDPT: 49) fiilinde gerçekleştiği görülür. Bu ses değişiminin görüldüğü diğer kelime ise yahşı "güzel, iyi" krş. < ET yahşı (EDPT: 908)'dir.

- Yarım kègece atlarını tindürüp **uyuhlarlar**. (205b)
- Medhâkür'dın ötüp bir yerde tüşüp **uyuhladuk**. (344b)
- Munda hem **yahşı** nihâller tikmek kerek. (360a)
- Ol hağknâşinâs bî-mürüvvet ol **yahşılıklarınıñ** muķâbeleside hiç nev' ri'âyet u şefkat kılmadı. (23a)

1.7. Bazı kelimelerde iç ses durumunda olan ünsüzlerin düşmesi Oğuzca tesiri olarak değerlendirilebilir (Özkan, 2013, s. 108-109). Bâbürnâme'de kutul- "kurtulmak" krş. < ET kurtul- (EDPT: 650); kütkar- "kurtarmak" krş. < ET kurtgar- (EDPT: 649); bile "birlikle, ile" krş. < ET birle (EDPT: 364) kelimelerinde görülmektedir. Eski Türkçede hem bile hem birle şekli bulunmaktadır. Babürname'de, Oğuzca karakterli bile ve bilen şekli oldukça baskındır.

- Şeyh Bâyezîd özini cengelga salıp **kutulur**. (338b)
- Özüñni ve oğlanların belücleriniñ derbederlikleridin **kütqardım**. (258b)
- Öz cânibidin ağası Argun'ını bir pâre yigit **bile** anda koydı. (260a)
- Semerķand'tın meniñ **bilen** bile çıkıp ediler. (12b)
- Hânlar **bilen** dört ay **birle** bulundı. (119b)

1.8. Çok heceli kelimelerin sonundaki /-g/, /-ğ/ ünsüzünün erimesi Oğuzca bir özelliktir (Argunşah & Yüksekaya, 2014, s. 116). İç seste /-g-, /-ğ-/ erimesi de Kaşgârlı tarafından Oğuzca bir özellik olarak belirtilir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014, s. 13). Bâbürnâme'de iç ve son ses /g/, /ğ/'ler büyük oranda korunmaktadır. Bu ses hadisesinin ve buna bağlı gelişen yuvarlaklaşmanın tek örneği kapu "kapı" krş. < ET kapı (EDPT: 583)'dur.

- Uş mundağ **kapu** kélgen ğanim hiç nev' mutazarrır bolmay uçaştı. (73a)
- **Ķapuda** kélgen işni tağşır kılmañız. (348b)

1.9. Kelime başında /y-/ sesinin düşmesi Kaşğarlı'ya göre Oğuz ve Kıpçaklara has bir özelliktir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014; 12). Bâbürnâme'de yığla- "ağlamak" kelimesinde kelime başı y- sesi korunurken ıldız "kök" krş. < ET yiltız (EDPT: 922); ırak "uzak" krş. < ET yırak (EDPT: 214); inçke "ince" krş. < ET yinçke (EDPT: 945); ilkı "yılkı" krş. < ET yılkı (EDPT: 925); ip "ip" krş. < ET yıp (EDPT: 870) kelimelerinde düştüğü görülür. Ayrıca ip "ip" krş. < ET yıp (EDPT: 870) kelimesinde görülen y ünsüzü kaynaklı ünlü incelmesi de Oğuzca bir özellik (Korkmaz, 1995; 209) olarak değerlendirilmektedir.

- Mëniñ butumniñ yarasığa puçkaç yaqmaqnı buyurdı. Fitile qoymadı. **İldız** dek nëmeni hem bir qatla yëdürdi. (109a)
- **İldızını** mesmüm qaynatıp içse mazëretini def qılır ëmiş. (286b)
- Yolniñ **ırak** yavugını bilmey arâcîf söz bile bu yolğa kirdük. (150a)
- Kıyık közlüg, şîr-endâm boyluq kişi ëdi. Belîdin qoyı **inçke** ëdi. (164a)
- Bu uluq yılaniñ içidin bir **inçkerek** yılan qıqtı. (240a)
- Andicân ve Oş nevâhîsidin hem qazaq yigitler 'ayyârlıq bile tinmey barıp **ılqıların** sürüp bisyâr 'âciz qıldılar. (71a)
- İki **ipniñ** arasığa yığaçlar bağlap küzelerni yığaçlarğa bërkitiptürler. (273b)

2. Şekil Bilgisi

2.1. Emir kipi, emir ifadesinin yanı sıra istek ve arzu da belirtir. Eckmann, bu kipin birinci ve ikinci şahıslardaki şeklini istek; ikinci ve üçüncü şahıslardaki şeklini ise emir olarak değerlendirmiştir (Eckmann, 2012, s. 123-124). Babürnâme'de emir kipi hem emir hem istek fonksiyonuyla kullanılmaktadır. Bâbürnâme'de ikinci teklik şahıs için -Gİl, -Kİl, -Gİn, -GAY sën şekilleri kullanılmıştır. Ayrıca ikinci teklik şahısta eksiz kullanım da mevcuttur. 2. teklik emir kipinin eksiz çekimlenebilmesi ise bu noktada Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilebilir (Korkmaz, 2010; 20; Ercilasun, 2008; 456). Ercilasun ve Akkoyunlu'nun (2014, s. 245-246), Kâşğarlı'dan naklettiği bilgilere göre Türkler emir kipinde fiil kök ve tabanlarına 2. teklik şahıs çekiminde -Gİl, -Kİl; 2. çokluk şahıs çekiminde -ñlAr eklerini getirir. Oğuzlar ve Kıpçaklar ise bir kişi için 'git' anlamında bar, 'hepiniz gidin' anlamında bariñ der yani 2. teklik kişi için yalnız fiil kök ve tabanını, çokluk için de -İñ ekini kullanır. Bu bilgiye atıfla Karahan (2013, s. 197), 2. teklik kişi eksiz emir kullanımının Oğuz ve Kıpçaklara ait bir hususiyet olduğunun ihtiyatlı biçimde çıkarılabileceğini ifade eder. Ayrıca Kâşğarlı'dan; Oğuz ve Kıpçakların diğer Türklerden farklı biçimde +lAr eki olmaksızın emir çekimini yaptıkları bilgisini aktarır ve Kaşğarlı'ya göre Oğuz ve Kıpçakların -(I)ñ / -(U)ñ şeklindeki emir çekiminin doğru olduğunu belirtir (Karahan, 2013, s. 182). Bâbürnâme'de eksiz ve -İñ ekiyle çekimlenmiş emir örnekleri şu şekildedir:

- Râstlığını **ayt!** (118a)
- Leşker-i Harîd'ka ait kim yol üstünü koyup Harîd'ka **kêlsün.** (369a)
- Böke mü sên? Bile bolsañ **kêl, güreşeliñ!** (21a)
- **Tur,** kılıç **alısalñ!** (113b)
- **Kêl,** ne mâni'dur? (113b)

2.2. -p zarf fiil ekinin genişletilmiş şekli olan -IbAn / -UbAn, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla kullanılan ve Oğuzca'yı yansıtan bir ektir (Korkmaz, 1974, s. 29). Bu ekin Bâbürnâme'de manzum bir parçanın içerisinde birkaç kere kullanıldığı görülür. Bâbürnâme'de tespit edilen örnekler şunlardır:

- **Yêtiben** tüz taqqa yarmaştuk/ Oqığa bakmayın yürü aştuk/ Gâhî attın tüşüp gâhî atlıq/ **Yürüben** ilgerige cür'etlik (196b)
- **Kırıban** Türkmen hezâresini/ Eyledük bend kişi qarasını (196b)
- Rağm **eyleben** sağınmadı Bâbü'r'ni bar ümîd (...) (238a)

2.3. Şart kipinin çokluk 1. şahıs dışında iyelik menşeli eklerle çekimlenmesi, Ercilasun (2008, s. 456) tarafından Oğuzca bir özellik olarak değerlendirilir. Bâbürnâme'de de şart kipi, Doğu Türkçesinin genel özelliklerine koşut olarak iyelik menşeli şahıs ekleri ile çekimlenmektedir.

- Ğaraşım bu êdi kim bu bahâne bile bu aradın **çıkşam.** (102a)
- Ol servniñ harîmiğa ger **yêtseñ** ey şabâ bergil bu hecr hastesidin yâd köñlige... (238a)
- Eger maña aytur yârâsı yok êdi, herkimge **yoluksa** mübâlağalar bile aytur êrdi kim bu eyyâmda Mirriğ garb sarıdur, herkim bu tarafdın **uruşsa** mağlûb bolur. (311b)

2.4. Çokluk 1. şahsın bilinen geçmiş zaman çekiminde -dImIz yerine -dUk kullanılması Oğuzca bir özellik (Ercilasun, 2008, s. 456) olarak değerlendirilir. Bununla birlikte -dUk şeklinin sıfat-fiil olarak kullanılması da Oğuzca bir özellik (Gökdağ, 1993, s. 106) olarak metinde karşımıza çıkar.

- Bu cihettin baranğar cavanğar göl yasal yasap oğ müteveccih **bolduğ.** (310a)
- Haber kélkeç kişimizniñ azlıkığa bakmay çapa **atlanduğ.** (98a)
- Uşbu tarîk gâlağ gavğâ bile turduğ perişân **bolduğ.** (105b)
- Yana yanıp Oş'ka **kêldük.** (105b)

- Ildam yürüp yètip oğ koyup ilgeriki kişisini alğan bile **tèpredük**. (106b)
- Teñri rāst kèltürdi, bu arıknıñ bir güzeriğa toptogrı oğ **kèldük**. (107b)
- Biz hem kişi **yiberdük**. (110b)
- Üç tört kün munda çerig yığılmağğa ve çerignıñ **çapduķı** kılmağğa turduk. (309a)
- Çerig **çapduķınıñ** maşlahatığa neçe kün çarbāğda tevāķkuf kılıldı. (357a)

Sonuç

Çalışmamızda Doğu Türkçesinin klasik dönemine ait en önemli eserlerden biri olan Bâbürnâme, başta Kaşgârlı olmak üzere Türk dili araştırmacılarının görüşleri doğrultusunda Oğuzca ses ve şekil özellikleri bağlamında incelenmiştir. Çalışmada Oğuzca dışındaki tarihî Türk lehçelerinde yazılmış dil malzemelerinde Oğuzca unsurlar üzerine yapılan incelemelerden faydalanılmıştır. Gülsevin'in (2010, s. 73) de belirttiği üzere Oğuz yazı dilinin eserlerinde görülen özellikleri Oğuzca özellik olarak kabul etmek doğru değildir. Ele alıp tespit ettiğimiz ve Oğuzca olarak nitelendirdiğimiz özelliklerin bir kısmı, Kaşgârlı tarafından Oğuzcanın özellikleri olarak kaydedilmiştir. Bir kısmı ise Batı yazı dilinde aslı hâle gelirken Doğu sahasında başka bir yöne evrilmiştir.

Bâbürnâme'de, literatüre dayanılarak tespit edilen Oğuzca ses ve şekil özellikleri şunlardır:

- Kapalı e'nin varlığı
- Kelime başında /t-/>/d-/değişimi
- Sert ünsüzle biten gövdeye gelen ve başında t- barındıran eklerde standarda bağlı olmaksızın d'li şekillerin de tercih edilmesi
- Kelime içinde ve sonunda /-d-/, /-d-/>/-y-/, /-y-/değişimi
- Sayı adlarının bazılarında gerçekleşen ikizleşme
- k>ğ değişimi
- kutul-, kūtqar-, bile kelimelerinde iç ses durumunda olan ünsüzlerin düşmesi
- Çok heceli kelimelerin sonundaki /-g/, /-ğ/ ünsüzünün erimesi ve yardımcı sesin yuvarlaklaşması
- Kelime başında y- sesinin düşmesi
- Teklik 2. şahısta emir kipinin eksiz çekimlenmesi

- Çokluk 2. şahısta emir kipinin -(I)ñ / -(U)ñ şeklinde çekimlenmesi
- -p zarf fiil ekinin genişletilmiş şekli olan -IbAn / -UbAn'ın kullanılması
- Çokluk 1. şahsın şart kipi dışında iyelik menşeli eklerle çekimlenmesi
- Çokluk 1. şahsın bilinen geçmiş zaman çekiminde -dImIz yerine -dUk kullanılması
- -dUk şeklinin sıfat-fiil olarak kullanılması

Bâbürnâme'de, literatürde araştırmacılar tarafından Oğuzca belirti olarak değerlendirilen ses ve şekil özelliklerinin sınırlı sayıdaki kısmı tespit edilmiştir. Şekil özelliklerinin büyük kısmının tespit edilememesi, Bâbür devrinde Doğu Türkçesinin karakteristik şekil bilgisel özelliklerinin teşekkül etmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan klasik dönem Doğu Türkçesi metinlerinin geneline kıyasla Bâbürnâme'de Oğuzca özellikler azımsanmayacak miktardadır. Bunun nedenlerinden ilki, her ne kadar Babürnâme'nin yazıldığı dönem ve coğrafya Oğuz tesirinden uzak olsa da Bâbür'ün hatıratında türe uygun olarak doğal ve içten bir dil kullanmasıdır. Diğer neden ise Bâbürnâme'de Türklerin çeşitli boylarına mensup pek çok tarihî şahsiyetin anılmasıdır. Oğuzca özelliklerin tespit edildiği örneklerin bir kısmının alıntı sözler ve manzum parçalar içinde olduğu dikkate alındığında Oğuz kökenli kimselerin dil özelliklerinin yazı diline yansıdığı söylenebilir. Ayrıca ortak bir yazı dilinden inkişaf eden iki lehçede, ortak bir geçmişin getirdiği benzerliklerin bulunabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Etik Kurul İzni	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.</i>
Çatışma Beyanı	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve Teşekkür	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

Kaynaklar

- Akgül, S. (2020). *Bâbürnâme'nin Haydarâbâd nüshasının transkripsiyonu ve söz dizimi incelemesi* (Tez No.663686) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Aktan, B. (2012). Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca ses ve şekil özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 1-8.
- Argunşah, M. (2003). *Çağatay Türkçesi*. Kitabevi Yayınları.
- Argunşah, M. & Sağol Yüksekaya, G. (2014). *Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça dersleri*. Kesit Yayınları.
- Arslan, D. (2019). Kıpçak Türkçesiyle yazılmış "Musanın İlk Kitabı"nda Oğuzca unsurlar. *Turkish Studies*. 14 (3), 1013-1022.
- Canpolat, M. (2002). Çağatay dili ve edebiyatı. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 8. Ankara 2002. 769-776.
- Clauson, Sir G. (1972). *An etymological dictionary pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Eckmann, J. (1958). Çağatay dili hakkında notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 115-126.
- Eckmann, J. (2012). *Çağatayca el kitabı* (Günay, Karaağaç Çev.) Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). *Harezme, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. (Osman Fikri, Sertkaya Haz.) Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud - Dîvânü Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (1993). *Oğuz grubu Türk şivelerinde sıfat-fiiller* (Tez No.26633). [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Gülsevin, G. (1998). Köktürk bengu taşlarındaki Oğuzca özellikler. *Kardeş Ağzlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, 7, 12-18.
- Gülsevin, G., & Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Gazi Kitabevi.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca olmayan Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurlar ve bunlara teorik bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 5 (1), 57-76.
- Gülsevin, G. (2016). 11. yüzyılda hangi Oğuz diyalektleri vardır?. *Bilig*, 76, 269-300.

- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî divanı, giriş-metin-dizin-tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, A. (2009). *Divânu Lugâti't Türk'e göre XI. yüzyıl Türk lehçe bilgisi* (Tez No.250053) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/37286>
- Kaymaz, Z. (2002). Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki Oğuz Türkçesi unsurları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 139, 155-162.
- Kocaoğlu, T. (2003). Tarihi Türk lehçeleri metinlerinin transkripsiyonlanmasında kapalı é / i meselesi. *Türk Kültürü*, 483-484, 266-281.
- Korkmaz, Z. (1974). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Türkoloji Dergisi*, 6 (1), 15-30.
- Korkmaz, Z. (1995). Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1999). Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri ve Divanu Lugâti't-Türk. *Türk Dili*, 570, 459-470.
- Korkmaz, Z. (2010). Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri. *Turkish Studies*, 5 (1), 1-41.
- Merhan, A., & Tekin, E. (2016). Ali Şir Nevâyi'nin Şeyh San'an Destanında Çağatayca ve Oğuzca dil unsurları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 1-8.
- Özkan, M. (2013) *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Filiz Kitabevi.
- Üstüner, A. (2012). *Türkçenin Tarihi Gelişmesi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.